

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Voor CDA is huidige beleidsrust een gevaarlijke electorale belofte

Alarmistische verhalen over de crisis van de partijdemocratie zijn zwaar overdreven. Wel is er een crisis in politieke representatie. Sterker nog dan voorheen stelt dit de middenpartijen voor de uitdaging kleur te bekennen op de twee belangrijkste sociale kwesties van deze tijd: de toekomst van de verzorgingsstaat en de problematiek rond migratie en integratie. Met name voor het CDA is de in 2006 ingetreden ideologische onduidelijkheid en stilte rond deze thema's bedreigend.

door *Wouter van der Brug*

Hoogleraar Algemene Politicologie aan de Universiteit van Amsterdam (UvA).

IN HET PUBLIEKE DEBAT BESTAAT AL geruime tijd ongerustheid over de toestand van de moderne parlementaire democratie, zowel in Nederland als in andere West-Europese landen. Men maakt zich zorgen over het electorale verlies van middenpartijen, over de sterk schommelende verkiezingsuitslagen en over de opkomst van radicale partijen links en rechts van het politieke spectrum. Ed van Thijn ging zelfs zover de Nederlandse 'waaierdemocratie' met de Weimar Republiek te vergelijken.¹ De somberheid beperkt zich niet tot oud-politici of journalisten, ook de toonaangevende hoogleraar politicologie Peter Mair (2006) is somber. Volgens hem staan we wellicht aan de vooravond van het einde van de parlementaire democratie zoals we die kennen.²

In dit essay zal ik drie stellingen poneren. In de eerste plaats zal ik betogen dat er in de meeste West-Europese landen geen sprake is van een crisis van de parlementaire democratie. Ten tweede zal ik betogen dat er wel een probleem is van politieke representatie. Ten derde zal ik betogen dat de

christendemocratie en de sociaaldemocratie door interne verdeeldheid en door de angst voor electoraal verlies, worstelen met de belangrijkste nieuwe sociale kwesties van deze tijd: de toekomst van de verzorgingsstaat en de integratieproblematiek. Het electorale succes uit het verleden — het succes van de in 2006 gevolgde CDA strategie van het ‘niets doen’ — biedt weinig garanties voor de toekomst.

EEN CRISIS?

Eén van de veelgenoemde aspecten van de crisis van de partijdemocratie is dat partijen steeds slechter in staat zijn een stabiele groep kiezers aan zich te binden. Kiezers zouden ‘als stuifzand’ met alle winden meewaaien, waardoor verkiezingsuitslagen steeds grotere schommelingen vertonen.³ In hoeverre zijn de schommelende verkiezingsuitslagen en de opkomst van radicale partijen links en rechts van het politieke spectrum aanleiding om te concluderen dat er een crisis in de democratie is? Om deze vraag te beantwoorden moeten we eerst een duiding geven van de electorale schommelingen.

Vanaf de ontzuiling zijn kiezers in toenemende mate gaan kiezen. Dit betekent dat zij niet uit gevoelens van loyaliteit elke keer op dezelfde partij stemmen, maar dat zij iedere verkiezing opnieuw een keuze maken uit het dan bestaande aanbod. Uit electoraal onderzoek blijkt dat deze geëmancipeerde kiezers zich bij deze keuze vooral laten leiden door inhoudelijke afwegingen. Tegelijkertijd zijn de opvattingen over politieke onderwerpen op geaggregeerd niveau zeer stabiel, terwijl voorkeuren voor partijen dat ook zijn.

Als de schommelende verkiezingsuitslagen niet te verklaren zijn uit de impulsiviteit van kiezers, hoe dan wel? Een belangrijke verklaring is dat de grote politieke partijen zich ideologisch minder duidelijk van elkaar zijn gaan onderscheiden. Als partijen zich inhoudelijk niet duidelijk van elkaar onderscheiden, dan zullen kiezers die op basis van inhoudelijke oordelen een keuze maken, vaak tot op het laatste moment twijfelen tussen twee of meer partijen die zij bijna even aantrekkelijk vinden.⁴ Dit leidt tot twee paradoxen.

De eerste paradox is dat factoren die voor kiezers zelf niet erg belangrijk zijn bij het bepalen van hun voorkeur voor partijen, zoals beoordelingen van kandidaten of kleine blunders in de campagnevoering, juist in veel gevallen net even de doorslag kunnen geven in de partijkeuze. De tweede paradox is dat voorkeuren voor partijen tamelijk stabiel zijn, terwijl verkiezingsuitslagen vaak zeer instabiel zijn. De grotere schommelingen in verkiezingsuitslagen moeten dan ook niet worden gezien als een indicatie

dat de partijdemocratieën in een crisis zouden verkeren. De meeste burgers kiezen op basis van inhoudelijke overwegingen. De middenpartijen

Naarmate de afstand tussen partijen kleiner wordt, zullen kiezers gemakkelijker switchen

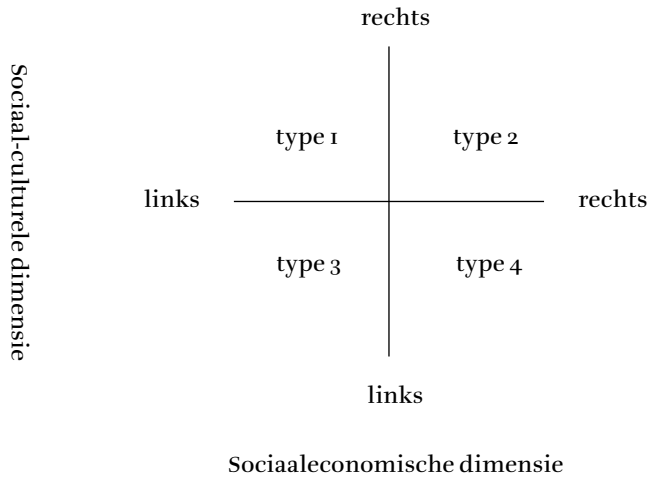
zijn meer op elkaar gaan lijken en naarmate de afstand tussen partijen kleiner wordt, zullen kiezers gemakkelijker switchen. Daarnaast zijn de middenpartijen naar elkaar toe gekropen, waardoor er meer ruimte is ontstaan voor partijen aan de uiteinden van het politieke

spectrum. Hoewel de schommelende verkiezingsuitslagen uiteraard veel onzekerheid veroorzaken onder politieke en bestuurlijke elites, is er vanuit democratisch oogpunt niets op tegen.

De opkomst van nieuwe partijen, waaronder radicalere partijen links en rechts, betekent strikt genomen dat de partijdemocratie naar behoren functioneert. Er kan ook niet worden geconcludeerd dat kiezers zich afkeren van de partijpolitiek. Er is namelijk geen systematische daling van opkomstcijfers, noch bestaat er een systematische daling van politiek vertrouwen. Rond 2000 bereikte het politieke vertrouwen in Nederland juist een hoogtepunt. Het idee dat de partijdemocratie in een existentiële crisis zou verkeren, is daarom te alarmistisch. Politieke partijen blijven noodzakelijk om leiders en bestuurders te rekruteren, en in de meeste landen moet je aan partijvorming doen om aan verkiezingen te kunnen deelnemen. Partijvorming lijkt ook een noodzakelijke voorwaarde om langdurig een politieke factor van betekenis te zijn. Dit geldt zelfs voor populistische bewegingen. Alle West-Europese rechtspopulistische partijen die meer dan twee opeenvolgende verkiezingen succesvol waren, hebben veel energie gestoken in de opbouw van een stabiele partijorganisatie.

POLITIEKE REPRESENTATIE

Een tweede aanvullende verklaring voor de instabiliteit van verkiezingsuitslagen is dat het belang van de tegenstelling links-rechts in West-Europa is afgenomen. In deze lijn van argumentatie gaat het er niet zozeer om dat partijen in termen van links en rechts naar elkaar toe zijn gekropen, maar dat deze tegenstelling op zichzelf minder belangrijk is geworden. Veel politicologen zijn het erover eens dat de belangrijkste politieke tegenstellingen kunnen worden weergegeven langs twee ideologische dimensies.⁵ De eerste dimensie is een sociaaleconomische en de tweede wordt veelal een sociaal-culturele dimensie genoemd. De twee dimensies kunnen we grafisch weergegeven zoals in figuur 1.

Figuur 1: Typologie van ideologische posities

Op de horizontale as staan posities weergegeven op de sociaaleconomische dimensie. Hoe linkser iemand zich op deze dimensie bevindt, des te meer is hij of zij voor inkomensnivellering, voor behoud van arrangementen van de verzorgingsstaat en tegen privatisering. Hoe rechtser men staat, des te meer is men voor de vrije markt en tegen een grote overheid. Wie op de verticale as bovenaan staat, is voor een streng asielloosersbeleid, vindt dat immigranten zich dienen aan te passen en dat streng moet worden opgetreden tegen criminaliteit. Wie helemaal onderaan staat op deze dimensie vindt juist dat er een ruimhartig asielloosersbeleid moet zijn, dat immigranten hun eigen cultuur en gewoonten mogen behouden en dat criminaliteitsbestrijding meer is gebaat bij preventie dan bij zwaardere straffen. Uiteraard kan iedereen posities innemen tussen deze uitersten in.

Op basis van deze twee dimensies kunnen we ons schematisch dus vier ideaaltypen voorstellen (zie figuur 1). Er zijn mensen die sociaaleconomisch links zijn en ook links wat betreft culturele onderwerpen, zoals immigratie, integratie en criminaliteitsbestrijding. Er zijn mensen die op beide dimensies een rechtse positie innemen, maar er zijn er ook die op de ene dimensie links zijn en op de andere dimensie rechts. In alle West-Europese landen zijn partijposities echter grotendeels langs één dimensie georganiseerd, zowel volgens politicologen als in de ogen van kiezers.⁶ Er bestaan dus vrijwel geen partijen die links zijn ten aanzien van economische kwesties en rechts op culturele strijdpunten (type 1), of rechts bij sociaaleconomische onderwerpen en links op culturele (type 4). Bijna alle partijen zijn van het type 2 of type 3.

Op basis van enquêtegegevens weten we echter dat in de meeste West-Europese landen de meerderheid van de bevolking naar links neigt op de sociaaleconomische dimensie en naar rechts op de culturele dimensie.

De meerderheid van de bevolking neigt naar links op de sociaaleconomische dimensie en naar rechts op de culturele dimensie

Onder kiezers komt type 1 dan ook het meest voor en type 4 het minst. In Nederland wordt vaak gesproken van ‘de ruimte op rechts’, maar de ruimte ligt niet op rechts (type 2), want daar bevinden zich veel partijen en niet zo veel kiezers. De echte ruimte ligt bij de combinatie links-rechts die wordt gerepresenteerd door type 1 (sociaaleconomisch

links en cultureel rechts). Deze grote groep wordt in het huidige West-Europa immers niet politiek vertegenwoordigd.

Wat zijn de implicaties van dit alles voor de vermeende crisis van de partijdemocratie? In mijn ogen is er wel een probleem, maar ik ben er niet van overtuigd dat dit iets te maken heeft met de politieke partij als organisatievorm of met afnemende aantallen (actieve) partijleden. Voor de relatie met kiezers zijn die partijleden al veel langer van minder belang. Er is echter wel een probleem van representatie. Aan de ene kant heeft dit te maken met het feit dat de posities van kiezers niet overeenstemmen met die van partijen, maar wellicht nog belangrijker is het beleid dat wordt gevoerd. Het EU-beleid dat zich richt op privatisering en versterking van de vrije markt, loopt flink uit de pas met de publieke opinie in Europa die sociaaleconomisch sterker naar links neigt. Daarnaast heeft er tot diep in de jaren negentig in veel Europese landen een taboe gerust op discussies over het migratie- en integratiebeleid, terwijl een minderheid van de burgers in de meeste landen vindt dat migratie positief heeft uitgepakt. Ik beschik niet over gegevens om dit te kunnen ondersteunen, maar het lijkt erop dat het beleid in de meeste Europese landen — op de Scandinavische landen na — tot diep in de jaren negentig rechts is geweest op sociaaleconomisch terrein en links op het vlak van culturele strijdpunten, zoals immigratie. Dit is in het kwadrant waar zich de minste kiezers bevinden.

CONCLUSIE

Partijen zullen zich erop moeten instellen dat geëmancipeerde burgers zich weinig loyaal voelen en dus gemakkelijker van partij zullen wisselen. Die burger maakt zich echt niet zo druk om de stijl van politieke actoren, om de vraag hoe een partij haar leden raadpleegt, of het zich een partij of

een beweging noemt, of om andere randverschijnselen. Het gaat die kiezer om de inhoud. Er is geen crisis van de partijdemocratie, maar wel van de middenpartijen. De politieke stromingen die na de Tweede Wereldoorlog verantwoordelijk zijn geweest voor de inrichting van de verzorgingsstaten in West-Europa, de christendemocratie en de sociaaldemocratie, verkeren in ideologische onzekerheid. Partijen uit beide stromingen hebben meegewerkt aan een neoliberale agenda, voor een belangrijk deel vanuit de EU geïnitieerd, waarin overheidstaken zijn geprivatiseerd en verzelfstandigd. Zij worstelen echter met de belangrijkste twee sociale kwesties van deze tijd, namelijk de toekomst van de verzorgingsstaat en de problematiek rond migratie en integratie.

Omdat deze bijdrage geschreven is voor een bundel van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, zal ik mij tot deze partij beperken. Tot in de jaren negentig heeft het CDA een sterke rol toegekend aan het maatschappelijk middenveld⁷. Onder de kabinetten-Balkenende I, II en III hadden christendemocraten volgens de VU-politicologen Van Kersbergen en Krouwel 'de opvallende neiging het eens zo gewaardeerde maatschappelijk middenveld te privatiseren en te vermarkten'.⁸ In het nieuwe CDA-denken is de maatschappelijke verantwoordelijkheid verschoven van politieke en maatschappelijke organisaties naar individuen en het bedrijfsleven. Uit angst voor de electorale consequenties heeft men de hervormingen van de verzorgingsstaat echter een jaar voor de verkiezingen van 2006 min of meer stopgezet en heeft het CDA zich, na het PvdA-geblunder rond de WAO, juist geafficheerd als kampioen van de bescherming van de arrange-

menten van de verzorgingsstaat.⁸

Ook bij de problematiek rond immigratie en integratie worstelt het CDA met de ontwikkeling van een heldere beleidslijn. Tot in de jaren negentig hoopte velen bij het CDA dat immigranten zich op een 'verzuilde' manier zouden organiseren en dat zij zich op eenzelfde manier zouden kunnen emanciperen als de katholieken in de vorige eeuw. Dit impliciete multiculturalisme is vanaf 2002 vervangen door een andere lijn, maar het is duidelijk dat CDA-bewindslieden zich liever niet te duidelijk uitspreken over deze thematiek. Ik heb de indruk dat het CDA intern verdeeld is, zowel waar het gaat om de toekomst van de verzorgingsstaat als ten aanzien van de integratie- en migratiepolitiek. Veel burgers hebben angst voor de afbraak van arrangementen van het sociale zekerheidsstelsel. Daarnaast roept de problematiek

Het CDA zal de komende jaren steeds krachtiger worden uitgedaagd om aan te geven welke visie het heeft op de toekomst van Nederland

ren als de katholieken in de vorige eeuw. Dit impliciete multiculturalisme is vanaf 2002 vervangen door een andere lijn, maar het is duidelijk dat CDA-bewindslieden zich liever niet te duidelijk uitspreken over deze thematiek. Ik heb de indruk dat het CDA intern verdeeld is, zowel waar het gaat om de toekomst van de verzorgingsstaat als ten aanzien van de integratie- en migratiepolitiek. Veel burgers hebben angst voor de afbraak van arrangementen van het sociale zekerheidsstelsel. Daarnaast roept de problematiek

rond migratie en integratie bij veel burgers ook angst op. Het CDA heeft in de aanloop naar de afgelopen verkiezingen de impliciete belofte gedaan vier jaar lang niets wezenlijks te zullen doen. Behoudzuchtige burgers vonden dit kennelijk dusdanig geruststellend dat het CDA hiermee een goed verkiezingsresultaat wist te boeken. Mijn verwachting is dat het CDA de komende jaren steeds krachtiger zal worden uitgedaagd om aan te geven welke visie het heeft op de toekomst van Nederland, ook in Europees verband. Nietsdoen lijkt mij op de langere termijn dus geen houdbare strategie.

Referenties

- Beus, J. de (te verschijnen), *The Advance of Audience Democracy, Political Representation in the West since 1989 and 2001*.
- Brug, W. van der & J. van Spanje (2007), 'Immigration, Europe and the "new" cultural cleavage', Paper presented at the fourth General Conference of the European Consortium of Political Research in Pisa, Italy, from 6-8 September 2007.
- Franklin, M. (1992), 'The decline of cleavage politics', in: M. Franklin, T. Mackie & H. Valen (red.), *Electoral Change. Responses to evolving social and attitudinal structures in Western countries*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gorp, C. van (2007), 'Van Thijn verlaat politiek met angst "waaierdemocratie"'. *Trouw*, 27 oktober 2007, p. 1.
- Holsteyn, J. van (2007), 'Gevaar voor Weimar klein'. *Trouw*, 1 november 2007, p. VI0.
- Jonge, A.A. de (1968), *Crisis en critiek der democratie: anti-democratische stromingen en de daarin levende denkbeelden over staat in Nederland tussen de wereldoorlogen*. Assen: Van Gorkum.
- Kersbergen, K. van (2008), 'The Christian Democratic Phoenix and Modern Unsecularised Politics', *Party Politics* 14:259-79.
- Kersbergen, K. van en A. Krouwel (2006), 'De veranderende beleidsfilosofie van het CDA van Balkenende.' In: F. Becker, W. van Henneker en M. Hurenkamp (red.), *Vier jaar Balkenende*. Amsterdam: Metz & Schilt.
- Kitschelt, H. (1995), *The Radical Right in Western Europe: A Comparative Analysis*. Ann Arbor, MI: University of Michigan.
- Kriesi, H., E. Grande, R. Lachat, M. Dolezal, S. Bornschier & T. Frey (2006), 'Globalization and the transformation of the national political space: Six European countries compared.' *European Journal of Political Research* 45: 921-956.
- Kroh, M., W. van der Brug & C. van der Eijk (2007), 'Voter Volatility Explained', in: W. van der Brug & C. van der Eijk (red.), *European Elections and Domestic Politics: Lessons from the Past and Scenarios for the Future*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Lucardie, P. (1993), 'De ideologie van het CDA: een conservatief democratisch appel?'. In: K. van Kersbergen, P. Lucardie en H.-M. ten Napel (red.), *Geloven in macht: de christen-democratie in Nederland*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Mair, P. (2006), 'Polity-scepticism, party failings, and the challenge to European democracy'. *Uhlenbeck Lecture 24*. Wasenaar: NIAS.
- Middendorp, C. (1991), *Ideology in Dutch Politics. The Democratic System Reconsidered 1970-1985*. Assen: Van Gorkum.
- Pellikaan, H. (2006), 'De politieke ruimte en ideologische kenmerken van een partij', in: H. Pellikaan & S. van der Lubben (red.), *Ruimte op rechts? Conservatieve onderstroom in de lage landen*. Utrecht: Spectrum.
- Schuyt, K. (2003), 'Kiezers als stuifzand'. *De Volkskrant*, 15 januari 2003.
- Woldendorp, J. (1993), 'Christen-democratie en neo-corporatisme in Nederland. Het CDA en het maatschappelijk middenveld'. In: K. van Kersbergen, P. Lucardie en H.-M. ten Napel (red.), *Geloven in macht: de christen-democratie in Nederland*. Amsterdam: Het Spinhuis.

Noten

- 1 Bij een bijeenkomst in Amsterdam ter gelegenheid van zijn afscheid als politicus op 26 oktober 2007 sprak Van Thijn de angst uit dat de Nederlandse 'waaierdemocratie' zichzelf zou opblazen, en trok daarbij de vergelijking met Weimar (zie ook Van Gorp, 2007). Voor een snelle reactie hierop zie ook Van Holsteyn (2007).
- 2 Mair (2006, p. 31) komt tot de conclusie dat partijen zich zo sterk op de staat hebben georiënteerd en zo weinig op burgers, dat '(...) *we find ourselves reaching for some notion of democracy without the demos.*'
- 3 Zie o.a. Schuyt, 2003
- 4 Kroh, Van der Brug & Van der Eijk, 2007; Van der Brug, 2004; Van Holsteyn & De Ridder, 2005
- 5 Zie bijvoorbeeld Kitschelt, 1995; Kriesi c.s., 2006; Middendorp, 1991; Pellikaan, 2006.
- 6 Zogenoemde *expert surveys*, ofwel internationaal georganiseerde enquêtes onder politicologen waarin aan hen wordt gevraagd aan te geven waar partijen staan op een groot aantal strijdpunten, laten zien dat bijna alle linkse partijen op beide dimensies een linkse positie innemen en rechtse partijen op beide dimensies rechts staan (zie o.a. Van der Brug en Van Spanje, 2007). De *communis opinio* luidt dat de SP op sociaaleconomische thema's links is en op culturele thema's rechts, maar uit enquêteonderzoek blijkt dat burgers een heel ander beeld hebben van deze partij. In het Nationaal Kiezersonderzoek van 2006 is aan respondenten gevraagd de positie aan te geven van vijf partijen (CDA, PvdA, VVD, SP en CU) op een groot aantal politieke strijdpunten. Gemiddeld plaatste men de SP als meest linkse partij op de issues asielzoekers (ruimhartig toelaten vs. zo veel mogelijk terugsturen), immigranten (eigen cultuur behouden vs. aanpassen) en criminaliteitsbestrijding (wordt streng genoeg aangepakt vs. veel strenger aanpakken).
- 7 Zie o.a., Lucardie, 1993; Woldendorp, 1993
- 8 Van Kersbergen en Krouwel, 2006:42
- 9 Zie tevens Van Kersbergen 2008